

«ILM-FAN FIDOYISI»

ILMIY-AMALIY KO'RIK TANLOVI

ISLOM MOLİYASI TAMOIYILLARI, AHAMIYATI VA ZAMONAVIY RIVOJLANISHI

Sultanmuratova Dilrabo Shaylavbekovna

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti “Iqtisodiyot va boshqaruv” fakulteti v.b. dotsenti (PhD)

Ahrorbek Norqo'ziyev Turg'un o'g'li

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti Bank ishi va Auditi 2 kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Islom moliyasining asosiy tamoyillari, jumladan riboning taqiqlanishi va foyda-risk taqsimoti yoritiladi. Shuningdek, murabaha, musharaka kabi moliyaviy instrumentlar va ularning amaliy qo'llanilishi ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda Islom moliyasining zamonaviy iqtisodiyotdagi ahamiyati va barqarorlikni ta'minlashdagi roli tahlil etiladi.*

Kalit so'zlar: *Islom moliyasi, ribo, murabaha, musharaka, sukuk, investitsiya, halol moliya, shariatga muvofiq moliya, foizsiz bank tizimi, islomiy bank, mudaraba, ijara, takaful, zakot, sadaqa, shariat qonunlari, moliyaviy adolat, riskni taqsimlash, aktivga asoslangan moliya, halal investitsiya, islomiy sug'urta.*

Аннотация: *В данной работе рассматриваются основные принципы исламских финансов, включая запрет рибы и распределение прибыли и рисков. Также анализируются такие финансовые инструменты, как мурабаха и мушарака, а также их практическое применение. В исследовании оценивается значение исламских финансов в современной экономике и их роль в обеспечении устойчивого развития.*

Ключевые слова: *исламские финансы, риб, мурабаха, мушарака, сукук, инвестиции, халяльные финансы, финансы, соответствующие шариаху, беспроцентная банковская система, исламский банк, мудараба, иджара, такафул, закят, садака, законы шариах, финансовая справедливость, распределение рисков, активно-ориентированные финансы, халяльные инвестиции, исламское страхование.*

Annotation: *This article examines the fundamental principles of Islamic finance, including the prohibition of riba and the sharing of profit and risk. It also analyzes financial instruments such as murabaha and musharaka, as well as their practical applications. The study evaluates the importance of Islamic finance in the modern economy and its role in ensuring sustainability.*

Keywords: *Islamic finance, riba, murabaha, musharaka, sukuk, investment, halal finance, Sharia-compliant finance, interest-free banking system, Islamic banking, mudaraba, ijara, takaful, zakat, sadaqah, Sharia law, financial justice, risk sharing, asset-based finance, halal investment, Islamic insurance.*

Kirish: *Hozirgi globallashuv sharoitida moliyaviy tizimlar tobora murakkablashib, yangi yondashuvlarni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, Islom moliyasi adolat, shaffoflik va barqarorlik tamoyillariga asoslangan muqobil tizim*

«ILM-FAN FIDOYISI»

ILMIY-AMALIY KO'RIK TANLOVI

sifatida e'tiborni tortmoqda. Ushbu moliyaviy modelda riboning taqiqlanishi, risk va foydaning adolatli taqsimlanishi muhim o'rin tutadi. So'nggi yillarda Islom moliyasi nafaqat musulmon mamlakatlarida, balki xalqaro miqyosda ham keng rivojlanmoqda. Mazkur tezisda Islom moliyasining mohiyati, asosiy prinsiplari va zamonaviy iqtisodiyotdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Asosiy qism: Islom moliyasi o'zining o'ziga xos tamoyillari bilan an'anaviy moliya tizimidan farq qiladi. Uning asosiy jihatlaridan biri riboning, ya'ni foiz asosidagi operatsiyalarning taqiqlanishidir. Bu esa moliyaviy munosabatlarda adolatni ta'minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, Islom moliyasida g'arar, ya'ni noaniqlik va ortiqcha xavfga yo'l qo'yilmaydi. Barcha bitimlar aniq, tushunarli va shaffof bo'lishi talab etiladi.

Islom moliyasining muhim xususiyatlaridan yana biri foyda va zarar taqsimoti hisoblanadi. Bu tamoyilga ko'ra, moliyaviy operatsiyalarda ishtirok etuvchi tomonlar riskni birgalikda bo'lishadi. Natijada iqtisodiy barqarorlik va ishonch mustahkamlanadi. Amaliyotda bu tamoyillar turli moliyaviy instrumentlar orqali amalga oshiriladi. Jumladan, murabaha savdo asosidagi moliyalashtirish shakli bo'lib, bunda bank mijozga tovarni ustama bilan sotadi. Musharaka esa sheriklik asosida amalga oshiriladigan investitsiya turidir.

Bundan tashqari, mudaraba modeli orqali bir tomon kapital, ikkinchi tomon esa boshqaruvni ta'minlaydi va olingan foyda oldindan kelishilgan ulush asosida taqsimlanadi. Ijara esa aktivlarni ijaraga berish orqali daromad olishni nazarda tutadi. Ushbu instrumentlar real iqtisodiyot bilan bog'liq bo'lib, moliyaviy operatsiyalarning spekulativ xarakterga ega bo'lishining oldini oladi.

Hozirgi kunda Islom moliyasi global miqyosda jadal rivojlanmoqda. Ko'plab davlatlarda Islom banklari va moliyaviy institutlar faoliyat yuritmoqda. Bu esa ushbu tizimning samaradorligi va istiqboli yuqori ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, Islom moliyasi tizimida ijtimoiy adolat va farovonlikni ta'minlash muhim o'rin egallaydi. Xususan, zakot va sadaqa kabi mexanizmlar orqali jamiyatdagi kam ta'minlangan qatlamlarni qo'llab-quvvatlash ko'zda tutiladi. Bu esa iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishga xizmat qiladi. Islom moliyasida investitsiyalar faqat halol va jamiyat uchun foydali sohalarga yo'naltiriladi. Natijada iqtisodiy o'sish bilan birga ijtimoiy barqarorlik ham ta'minlanadi. Shu jihatlar mazkur tizimning nafaqat moliyaviy, balki keng qamrovli ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

So'nggi yillarda Islom moliyasi jahon moliya tizimining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Turli xalqaro hisobotlarga ko'ra, 2023–2024-yillarda Islom moliya aktivlarining umumiy hajmi 3 trillion AQSh dollaridan oshgan. Mutaxassislar prognoziga ko'ra, bu ko'rsatkich 2027-yilga borib 4–5 trillion

Quyidagi jadval Islom moliyasi aktivlarining asosiy segmentlari bo'yicha taqsimotini ko'rsatadi:

Segment	Ulushi (%)	Taxminiy hajmi (mlrd \$)
Islom banklari	70%	2100

«ILM-FAN FIDOYISI»

ILMIY-AMALIY KO'RIK TANLOVI

Segment	Ulushi (%)	Taxminiy hajmi (mlrd \$)
Sukuk obligatsiyalari (Islom)	20%	600
Takaful sug'urtasi (Islom)	5%	150
Boshqa moliyaviy xizmatlar	5%	150

Ko'rinib turibdiki, asosiy ulush Islom banklariga to'g'ri keladi. Bu esa bank tizimi Islom moliyasining asosiy harakatlantiruvchi kuchi ekanligini anglatadi. Dollarga yetishi mumkin. Ushbu o'sish asosan Yaqin Sharq, Janubi-Sharqiy Osiyo va Afrika davlatlarida kuzatilmoqda.

Hududlar kesimida rivojlanish

Islom moliyasining rivojlanishi hududlar bo'yicha ham farqlanadi:

- Yaqin Sharq (Saudiya Arabistoni, BAA, Qatar) – eng katta bozor
- Janubi-Sharqiy Osiyo (Malayziya, Indoneziya) – innovatsiyalar markazi
- Afrika (Nigeriya, Sudan) – yangi rivojlanayotgan hudud
- Yevropa (Buyuk Britaniya) – Islom moliyasi markazlaridan biri

Malayziya Islom moliyasi bo'yicha yetakchi davlatlardan biri bo'lib, u sukuk bozori va innovatsion moliyaviy instrumentlar rivojida muhim rol o'ynaydi. Saudiya Arabistoni esa aktivlar hajmi bo'yicha yetakchi hisoblanadi.

Sukuk bozori rivoji

Sukuk – Islom moliyasining eng tez rivojlanayotgan segmentlaridan biridir. U an'anaviy obligatsiyalarga o'xshash bo'lsa-da, foizga asoslanmaganligi bilan farq qiladi. 2023-yilda global sukuk emissiyasi hajmi taxminan 200 milliard dollarni tashkil etdi.

Sukukning afzalliklari:

- Real aktivlar bilan ta'minlangan bo'ladi
- Investorlar uchun barqaror daromad manbai
- Davlatlar uchun infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish imkoniyati.

Yil	Umumiy aktivlar (trln \$)	O'sish sur'ati (%)
2015	2.0	6%
2017	2.2	7%
2019	2.5	8%
2021	2.9	9%
2023	3.2	10%

«ILM-FAN FIDOYISI»

ILMIY-AMALIY KO'RIK TANLOVI

Kelajak istiqbolari

Kelajakda Islom moliyasi quyidagi yo'nalishlarda rivojlanishi kutilmoqda:

- Fintex (raqamli texnologiyalar) bilan integratsiya
- Yashil moliya va ekologik loyihalarni moliyalashtirish
- Global moliya tizimiga chuqur integratsiya

Ayniqsa, raqamli Islom banklari va blokcheyn texnologiyalari ushbu sohada yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Yana bir muhim jihat — Islom moliyasida Shariat nazorati tizimi mavjudligidir. Har bir Islom moliya muassasasida maxsus Shariat kengashi faoliyat yuritadi va u barcha moliyaviy operatsiyalarning diniy me'yorlarga mosligini tekshiradi. Bu esa mijozlar ishonchini oshiradi hamda tizimning shaffofligini ta'minlaydi. Shuningdek, risk boshqaruvi Islom moliyasida o'ziga xos tarzda amalga oshiriladi. Foizli qarzlar yo'qligi sababli moliyaviy inqirozlar ta'siri nisbatan past bo'lishi mumkin. Aktivlar real iqtisodiyot bilan bog'langanligi sababli "moliyaviy pufaklar" yuzaga kelish ehtimoli kamayadi. Yana bir muhim omil — axloqiy investitsiya tamoyili. Islom moliyasi spirtli ichimliklar, qimor, tamaki yoki boshqa zararli sohalarga investitsiya kiritishni taqiqlaydi. Bu esa jamiyat salomatligi va barqaror rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, Islom moliyasi ijtimoiy mas'uliyatga katta e'tibor qaratadi. Qarz berishda haddan tashqari yuklama qo'ymaslik, qarzdorga yengillik yaratish kabi tamoyillar mavjud. Shu jihatlar uni nafaqat moliyaviy, balki insonparvar tizim sifatida ham ajratib turadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda zamonaviy va muqobil moliya tizimlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu doirada Shavkat Mirziyoyev 25 mart kuni islom moliyasi mexanizmlarini joriy etishga bag'ishlangan taqdimot bilan tanishdi. Unda Toshkent xalqaro moliya markazini tashkil etish, raqamli texnologiyalar markazini rivojlantirish va bank tizimiga islomiy moliya xizmatlarini kiritish masalalari muhokama qilindi. Rejaga ko'ra, murabaha, musharaka, mudaraba, ijara va boshqa instrumentlar bosqichma-bosqich joriy etiladi. Markaziy bank huzurida Islom moliyasi kengashi tashkil etilib, nazorat va muvofiqlik ta'minlanadi. Shuningdek, yaqin yillarda islomiy banklar faoliyati yo'lga qo'yilib, katta hajmda investitsiyalar jalb qilinishi kutilmoqda.

Xulosa: Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, mazkur moliyaviy yondashuv nafaqat iqtisodiy samaradorlikni, balki jamiyatda muvozanat va ishonch muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Undagi tamoyillar inson manfaatlarini himoya qilish, halollik va mas'uliyatni ustuvor qo'yish orqali ajralib turadi. Shu jihatdan qaraganda, bu tizim faqat moliyaviy mexanizmlar yig'indisi bo'lib qolmay, balki kengroq ma'naviy-axloqiy qarashlar bilan uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi. Natijada iqtisodiy faoliyat bilan birga insoniy qadriyatlarning ham rivojlanishiga zamin yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Usmani, M. – *Islom moliyasi: nazariya va amaliyot*, Toshkent, 2020.

«ILM-FAN FIDOYISI»

ILMIY-AMALIY KO'RIK TANLOVI

2. Khan, M. F. – *Principles of Islamic Finance*, London, 2018.
3. Iqbal, Z. & Mirakhor, A. – *An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice*, Singapore, 2017.
4. Siddiqi, M. N. – *Islamic Banking and Finance in Theory and Practice*, Kuala Lumpur, 2016.
5. Chapra, M. U. – *The Future of Economics: An Islamic Perspective*, Jeddah, 2015.